

سازندگان جھک ان ایرانی-اسلامی

..... کریستوفر ملچرت

احمد بن حنبل

محمد رضا مرادی طادی

یادداشت دبیر مجموعه

هدف مجموعه سازندگان جهان ایرانی - اسلامی آشنا ساختن افراد غیرمتخصص و علاقه مند به پژوهش های مستند و دقیق درباره تاریخ و تمدن ایران و اسلام است.

مجموعه حاضر در اصل برگرفته از مجموعه سازندگان جهان اسلام به سرپرستی استاد فقید خانم پاتریشیا کرون است. بعد از درگذشت ایشان خانم زابین اشمیتکه و محمد الرهیب سرپرستی مجموعه را بر عهده گرفتند. ما شخصیت های مرتبط با فرهنگ ایرانی را انتخاب کردیم و دست به کار ترجمه شدیم. ممکن است اثری در این مجموعه به فردی غیرایرانی اختصاص داده شده باشد، ولی آن فرد به دلایل مختلف و در وجوه گوناگون در تاریخ و فرهنگ ایرانی مؤثر بوده است. لذا بی هیچ جانبداری و تعصب و تنها با تأکید بر عوامل تاریخی و نیز صحت در روش تحقیق مجموعه آثار منتشر شده را انتخاب کرده ایم. درست است که این مجموعه به دست متخصص و صاحب نظر در هر موضوع فراهم آمده است ولی - همان طور که ملاحظه خواهید کرد - علاوه بر پژوهشگران علاقه مندان و غیرمتخصصان هم از آن بهره مند می شوند. روش درست و کاویدن منابع و اسناد از جمله ویژگی های کتاب های مجموعه سازندگان جهان ایرانی - اسلامی است. بر خوانندگان هشیار پوشیده نیست که با شناخت و درک درست از گذشته و با آگاهی و تأمل در روزگار امروزی توان آف های درخشانی را پیش روی ترسیم کرد. امید است مجموعه حاضر

هم اطلاعات و دانش خوانندگان علاقه‌مند را بیفزاید و هم دانشجویان را درسی در روش تحقیق باشد، و همچنین صاحب نظران را با آثار جدید پژوهشگران غیرایرانی هرچه بیشتر آشنا سازد.

مرتضی هاشمی پور

فهرست مطالب

۹	مقدمه
۱۳	۱. زندگی
۱۶	دانش مذهبی
۱۷	مرد خانواده
۱۹	شخصیت احمد
۲۱	محنت
۲۹	پایان
۳۳	۲. حدیث
۳۴	ویژگی حدیث
۳۶	زمانه‌ای برای جمع‌آوری احادیث
۳۸	ثبوت حدیث
۴۸	احمد، جوینده حدیث
۵۴	مُسند
۶۴	نقد حدیث

۷۵.....	فقہ ۳
۷۶.....	طیف عقیده در قرن نهم
۸۲.....	متون حنبلی
۸۷.....	فقاہت احمد
۹۶.....	مکتب فقہ حنبلی
۹۹.....	عقیده صحیح ۴
۱۰۰.....	خودی و غیرخودی
۱۰۴.....	اعتقادات احمد
۱۰۵.....	فِرَقِ کلامی مطرود
۱۱۰.....	سیاست
۱۱۵.....	احمد بنیادگرا؟
۱۱۸.....	کلام سنی بعد از احمد
۱۲۱.....	۵. تقوا
۱۲۲.....	احمد و سنت پرهیزگاری
۱۲۷.....	ایده‌آلی در حلقه مردان بزرگ
۱۳۱.....	رویه احمد
۱۴۱.....	نتیجه‌گیری
۱۴۵.....	کتاب‌شناسی
۱۵۳.....	نمایه

مقدمه

این کتاب گویای سرگذشت احمد بن حنبل هوادار بزرگ کلام سنی، جامع و ناقد بزرگ حدیث، و بانی مکتب فقہ حنبلی است. کلام سنی هم‌اکنون نیز وجود دارد، مجموعه حدیثی عظیم احمد، با نام مُسند، بارها تصحیح و چاپ شده است. مکتب حنبلی در عربستان سعودی دایر است. زندگی احمد، از آنجا که با اصحاب قدرت سرو کار می‌یابد، اهمیت غیر معمولی دارد و شاید بیش از سرگذشت اکثر معاصرانش گویای ارزش‌ها و تجارب مسلمانان است. به عبارت دیگر، کلام سنی امروز و فقہ حنبلی نسخه‌های بیستم یا بیست و یکم‌اند، اما کتاب مُسند در بسترهای گوناگون بسیاری متفاوت با حال و هوای روزگار تدوین کتاب خوانده شده است. خوب است اگر بدانیم که احمد تا چه اندازه از چگونگی انتشار موضوعات مورد علاقه‌اش آگاه بوده است یا چگونه در مدّت زندگی‌اش، کلام سنی، گردآوری و نقد حدیث، و فقہ در شرایط جدید و نامساعدش را بسط می‌داده است؟ احمد در خیلی موارد پیشگام دانش و اندیشه نوین اهل سنت نبود، ولی در قبال امور مستحدثه، روش‌های کاربردی تری می‌جست و آخرین دنباله‌باورمندان به روش سلف صالح بود.

کسی باید، با ترجمه یکی از تذکره‌های سده‌های میانه، زندگی‌نامه خوبی از احمد بنویسد. نخستین زندگی‌نامه احمد که به روش نوین تهیه شده در سال ۱۸۹۷

ترجمه معمول من از کلمه عربی زاهد است یعنی کسی که از برای خدا و آخرت، این جهان و رفاهیاتش را کنار می‌گذارد. اسلام‌شناسان غالباً واژه مرتاض را به کار می‌برند ولی عیب این واژه آن است که بار معنایی خاصی در جامعه‌شناسی دین (اساساً در برابر کلمه عارف) دارد یا ترجمه دقیق کلمه مجتهد به جای آن است که معمولاً در این بخش از سنت اسلامی خیلی کم به کار می‌رود.^۱ نویسه‌گردانی حروف عربی پیرو استاندارد کتابخانه کنگره است؛ با این استثنای مهم که نقطه زیر صامت‌ها و علامت بالای مصوت‌ها تنها در فهرست پایانی کتاب آمده است.

من از سر ادب سال‌ها را در قالبی دویخشی ارائه کرده‌ام: یعنی نخست سال‌های هجری و بعد سال میلادی آمده است؛ مثلاً ۸۵۵/۲۴۱ که سال مرگ احمد است. ولی قرن‌ها را تنها میلادی نوشته‌ام؛ لذا قرن هشتم که ۷۰۱-۸۰۰ میلادی باشد تقریباً معادل با ۱۸۲-۸۵ هجری است. سال‌های هجری که همواره در منابع عربی دیده می‌شود از گردش ماه پیروی می‌کند بنابراین با گاه‌شماری خورشیدی دقیقاً منطبق نمی‌شود. اما در بیان زمان یک رویداد، سال هجری صراحت کمتری از سال میلادی ندارد؛ و در یک تحقیق معتبر، شایسته نیست که دائماً بخواهیم حدس بزنیم این حادثه در کدام سال میلادی اتفاق افتاده است. در منابع عربی از پی نام پیامبر غالباً عبارت صلی‌الله‌علیه و سلم می‌آید. در انگلیسی برای آن گاهی عبارت «سلام براو باد» نوشته می‌شود. من تعبیر انگلیسی را حذف کردم چون گذشته از آن که ترجمه دقیق متن عربی نیست نوشتنش نیز برای مسلمانان، خارج از ادب است که از کاربرد این عبارت در میان غیرمسلمانان، منزجرند.

میلادی نشر یافت. مبنای روایت والتر پاتن از زندگی نامه احمد همان است که یکی از پسرانش، صالح، نوشته بود و پاتن از طریق دست‌نویس متأخر یک خلاصه تذکره با آن آشنا شده و اندیشیده بود که در دسترس بودن چنین ترجمه‌ای برای دانشجویان می‌تواند مفید باشد. برای مثال دانش خود من از تاریخ کلیسا بسیار وامدار ترجمه‌هایی از یونانی و لاتین است. لذا مدعی نیستم که بیشتر از این عساکر، ابن‌الجوزی و ذهبی می‌دانم.

نخستین عیب ترجمه یک زندگی‌نامه مربوط به سده‌های میانه این است که ناگزیر دیدگاه آن دوره را بازتاب می‌دهد. یک محقق تمام‌وقت، بخت آن را داشته که برای چنین ادبیاتی نمونه‌ای فراهم کند ولی بیشتر خوانندگان، آن را عجیب و غریب یافته‌اند. برای مثال، یک فصل از تذکره ابن‌الجوزی حاوی فهرست اسامی بیش از چهار صد نفری است که احمد از آنان حدیث جمع‌آوری کرده است. یک تحلیل مناسب، به آسانی تا فراسوی یک زندگی‌نامه معمولی خواهد رفت (بررسی محققانه جدیدی از تنها ۲۹۲ شیخ که نام‌شان در مُسند احمد حنبل آمده، حجمی برابر ۴۲۰ صفحه یافته است) و من تردید دارم که جز متخصصین کسی بدان علاقه‌مند باشد. وانگهی بیش از حد حجیم خواهد شد. کتاب‌های این مجموعه در حدود چهل هزار کلمه‌اند، در حالی که ترجمه ذهبی حداقل شصت هزار و ترجمه ابن‌الجوزی بیش از صد و پنجاه هزار کلمه خواهد شد. پس برای تدوین یک زندگی‌نامه جدید انگار خطر می‌کنم.

نکاتی در باب کاربرد کلمه‌ها: احمد، در مطالعات غربی مدرن، غالباً ابن‌حنبل نامیده شده است. او گاهی در منابع عربی سده‌های میانه نیز «ابن حنبل» خوانده شده، اگرچه اشاره به او با نام «احمد» در منابع سده‌های میانه معمول‌تر بوده است، این رسمی است که من از آن پیروی خواهم کرد. (لقب وی در میان نویسندگان نسل اول آثار حنبلی، «ابوعبدالله» بوده است.) در این کتاب، سنی معمولاً اشاره به مقصود خود احمد از این واژه است یعنی گروهی که می‌خواسته پایه فقه و کلام اسلامی را بی‌واسطه بر حدیث بگذارد و مخالف کاربرد عرف و تأمل عقلانی بوده، که به نسبت آنچه در یک قرن پس از مرگ احمد به دست آورد محدودتر بوده است. Renunciant،

۱. اشاره نویسنده به معنای پیشین کلمه مجتهد، در واقع کاربردی از این واژه است که جهادگری علمی و ترک آسایش در راه علم، معنی می‌داده است و فقیهان را نیز به همین اعتبار مجتهد می‌خوانند زیرا معتقد بوده‌اند که رسیدن به مقام فقاهت (اجتهاد) بی‌زهد و مشقت میسر نیست. مترجم.